

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 № 975)

Ефективна економіка № 12, 2014

УДК 332

Б. І. Ковалюк,

*к. е. н., в. о. доцента кафедри економіки підприємства та управління персоналом,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці*

ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ ПАРАМЕТРІВ ПРОДОВОЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

B. I. Kovaliuk,

*PhD in Economics, Associate professor, Department of Department of Enterprise
Economics and Personnel Management, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi*

IDENTIFICATION OF THE MAIN PARAMETERS OF FOOD SECURITY

В цій статті проаналізовано місце продовольчої безпеки в структурі національної безпеки. Визначено умови досягнення продовольчої безпеки на національному рівні. Запропоновано принципи формування продовольчої безпеки. Розглянуто основні фактори та інструменти формування ефективної системи продовольчої безпеки.

This article analyzes the place of food security in the structure of national security. The terms of achieving food security at the national level. Principles of formation of food security. The main factors and instruments establish an effective system of food safety.

Ключові слова: *продовольча безпека, структура продовольчої безпеки країни, принципи формування продовольчої системи.*

Keywords: *food safety, food security structure, principles forming food system.*

Постановка проблеми. Соціально-економічні реалії, в яких опинилась Україна в 2014 році, ставлять перед нею нові виклики. Актуальним постає питання забезпечення безпеки країни, в тому числі і продовольчої. Виникає необхідність аналізу структури продовольчої безпеки та визначення основних елементів, що входять до неї. Це необхідно для ґрунтовнішого розуміння шляхів покращення стану продовольчої безпеки в країні.

Аналіз останніх досліджень й публікацій. Проблематика забезпечення продовольчої безпеки країни висвітлювалася в працях М.Й. Маліка, О.І. Гойчук, О.С. Резнікової. Ґрунтовними є дослідження білоруського науковця Ільїної З.М. та російського – Кендюха Є.А.. Проте дана проблематика є доволі широкою а умови її вирішення трансформуюся із зміною структури економічних відносин в країні. Такі фактори обумовлюють необхідність постійної уваги до проблеми продовольчої безпеки країни.

Мета статті. Основною метою даної роботи є аналіз основних параметрів категорії продовольча безпека на національному рівні.

Основні результати дослідження.

Продовольчу безпеку в ієрархічному розрізі слід розглядати в декількох рівнях. Ільїна З.М. розглядає такі рівні, як глобальний, національний, регіональний та рівень окремих домогосподарств [2]. Ми вбачаємо необхідність доповнити таку ієрархію міждержавним (регіональним, відносно групи країн) рівнем. Така структура дозволяє якісніше зрозуміти які можливі виклики стоять перед продовольчою безпекою та визначити інструменти щодо їх вирішення.

Національна безпека країни за суспільними сферами функціонування поділяється на такі основні види: політичну, економічну, державну, соціальну, інформаційну, науково-технологічну, екологічну, гуманітарну та військову безпеки. Вони характеризуються своєрідністю, але перебувають у тісних взаємозв'язку і взаємозалежності. Вказані елементи є однаково важливими для формування комплексної системи безпеки, але, залежно від історичних обставин, різноманітних чинників кожна складова може набувати особливого значення.

Продовольча безпека розглядається як одна з складових економічної безпеки країни. Серед інших елементів економічної безпеки розглядають: сировинно-ресурсна безпека, енергетична безпека, фінансова безпека, воєнно-економічна безпека, технологічна безпека, соціальний аспект, демографічний аспект, екологічний аспект. Економічну безпеку розглядають, як такий стан національної економіки, який дозволяє зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз і здатний задовольнити потреби особи, сім'ї, суспільства, держави [1].

Відтак місце продовольчої безпеки в структурі національної безпеки визначити лінійною, графічною моделлю коректно не можна, оскільки структура взаємозв'язку між складовими безпеки національного рівня є складною та постійно перебуває в трансформації.

Ми розглядаємо продовольчу безпеку національного рівня, як такий стан економіки, розвитку агропромислового виробництва та продовольчого ринку, коли забезпечуються умови:

- фізична наявність продуктів необхідних для кожної людини;
- економічна можливість придбати продукти всіма соціальними групами, в тому числі малозабезпеченими;
- прийнятність їжі для конкретного культурного середовища;
- споживання продуктів високої якості в кількості, яка забезпечує необхідну калорійність та збалансованість по життєво необхідним елементам;
- відповідність продуктів смаковим вподобанням;
- якість та структура продовольства відповідає дієтичним вимогам.

Система продовольчої безпеки на національному рівні має формуватись відповідно до певних принципів.

Продовольча безпека має базуватись на принципі потенційної фізичної доступності продуктів харчування. Тобто система повинна виробляти, імпортувати, забезпечувати зберігання і просування до кінцевого клієнта продуктів харчування в обсягах, необхідних для задоволення раціональних (науково-обґрунтованих) потреб всіх соціальних груп населення.

Наступним принципом є економічна доступність продуктів харчування. Тобто має бути забезпечена можливість для всіх соціальних груп в економічній доступності споживання в необхідній кількості та збалансованого за асортиментом продуктів харчування, які відповідають прийнятним стандартам якості та поживності.

Принцип забезпечення якості продуктів харчування. В країні має забезпечуватись споживання продуктів високої якості та в кількості, достатній для раціонального харчування по енергетичній цінності та збалансованого за важливими життєво необхідними елементами.

В умовах значної глобалізації економічних процесів потрібно забезпечувати максимальну автономність та економічна незалежність вітчизняної продовольчої системи, її адаптованість до міжнародної ринкової кон'юнктури за умови раціонального використання виробничого потенціалу і проведення активної зовнішньоекономічної діяльності.

Продовольча система має передбачати формування такого розвитку агропромислових відносин, які б могли мінімізувати вплив негативних природно-кліматичних умов на виробництво сільськогосподарської продукції у всіх регіонах країни.

Формування національного рівня продовольчої безпеки в напрямку зростання власного сільськогосподарського виробництва повинно відбуватись на принципі екологічності та збереження природних ресурсів, їх раціонального використання.

Розвиток національної та регіональних продовольчих систем має відбуватись у режимі розширеного відтворення у всіх його аспектах: економічному, екологічному, соціальному, виробничому.

Основною метою формування національної системи продовольчої безпеки є окреме домогосподарство. Іншими словами всі інструменти забезпечення продовольчої безпеки країни мають передбачати, що кінцевим результатом має бути забезпечення продовольчої безпеки окремих громадян.

На формування системи продовольчої безпеки впливають ряд деструктивних факторів (рис. 1). Їх потрібно розглядати в ракурсі факторів прямого впливу: економічна стагнація, природні катаклізми, військові дії. Їх негативний вплив при адекватній реакції з боку державних інститутів може бути нівельований. Такі виклики є проблемою національного масштабу, хоча потрібно зауважити, якщо країна відіграє значну роль на світовому продовольчому ринку, то наслідки будуть відчутні в глобальному масштабі.

До факторів непрямого впливу ми відносимо демографічну ситуацію в світі, проблему зміни клімату внаслідок антропогенної діяльності, зменшення посівних площ за рахунок деградації орних земель та розширення людських поселень, тенденція до збільшення обсягів використання частини продовольства в промислових цілях. Слід зазначити, що фактори непрямого впливу мають глобальний характер. Вплив інститутів держави на них є обмеженим. А відтак, держава має формувати систему продовольчої безпеки країни з врахуванням даних обставин.

Рис. 1. Фактори впливу на продовольчу безпеку країни

Джерело: розроблено автором на основі власного аналізу

Метою формування продовольчої безпеки країни є забезпечення окремого домогосподарства достатнім рівнем продовольства. Відповідно до умов та факторів в яких формується система продовольчої безпеки формуються цільові інструменти.

Формування продовольчого ринку. Аграрні ринки в Україні розвиваються викривлено, однобоко. Визначальним критерієм розвитку будь-якого аграрного ринку є кон'юнктурність його продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках. Потреби населення країни майже не враховуються.

Розвиток аграрного ринку України стримується недостатнім його державним регулюванням. Воно не стимулює створення сприятливого середовища господарювання, не забезпечує достатнього рівня підтримання платоспроможного попиту споживачів аграрної продукції [3].

Формування системи землекористування, яка б з одного боку дозволяла зберегти експортний потенціал сільськогосподарської галузі, дозволяла проводити індустріалізацію сільськогосподарського виробництва, забезпечувала конкурентоспроможність агропромислового виробництва тощо. З іншого боку зберегла традиційний сільський уклад в сільській місцевості, що базується на дрібнотоварному виробництві. Існує значна необхідність відродження сільських територій, формування умов сприятливих для молодих та кваліфікованих фахівців.

Узагальнено вирішення даного інструменту можна розглядати, як знаходження балансу між кількістю аграрних корпорацій та дрібних фермерських господарств, між обсягом земель які можуть виділятися на одного землекористувача і на яких умовах.

Наявність великих агрокорпорацій дозволяє швидкими темпами проводити індустріалізацію сільськогосподарського виробництва. Проте існують ризики диспропорцій у сільськогосподарському виробництві на користь високорентабельних технічних культур або еспортно-орієнтованих видів продукції, як то соя, соняшник, ріпак, орієнтація у тваринництві на виробництво курятини.

З попереднього завдання виокремлюється необхідність жорсткого контролю за проведенням сівозміни, з метою запобігання виснаженню ґрунтів, підвищення раціональності в землекористуванні. В цьому руслі необхідним є контроль за використанням неякісних добрив, засобів захисту рослин. Вплив виробництва технічних культур

Забезпечення екологічності продовольства та процесу його виробництва. Цілями державної політики в галузях екології й економіки є забезпечення екологічної безпеки країни і сталого розвитку економіки без завдання шкоди довкіллю та за умови підвищення якості життя, поліпшення здоров'я населення й демографічної ситуації в країні, чому сприятиме створення міцної системи формування та розвитку ринку органічної сільськогосподарської продукції. Для цього необхідний системний підхід, підтримуваний всіма виробниками і постачальниками, місцевими й центральними органами влади та законодавчими органами.

Ефективність використання водних ресурсів набуває особливого значення. Наприклад в Китаї, Індії, США значна частка зернових отримується з полів обладнаних зрошувальною системою. Саудівська Аравія, через високу вартість утримання зрошувальних мереж, планує до 2016 року відмовитись від виробництва зерна. Рівень ґрунтових вод під Північно-Китайською рівниною, де виробляється значна частина зернових Китаю, швидко зменшується. В результаті виробництво пшениці в Китаї в 2008 році зменшився порівняно з 1997 роком на 7% з 111 до 103 млн. т. В Індії ситуація ще більш загрозлива. Фермери пробурили біля 21 млн. зрошувальних колодязів, в результаті чого різко падає ґрунтових вод [5].

В аграрному секторі України склалась ситуація, коли за різними оцінками від 10 до 15 млн. га землі впродовж останніх років не обробляється. Значна частка цих земель була вперше невинувато розорана в роки радянської влади, що сприяло їх ерозії та зниженню показників родючості. Питання раціонального використання цієї землі є національною проблемою, яка на сьогодні не знаходить практичного вирішення. У деяких регіонах (Полісся, Карпати, Галичина, Донецький степ) не обробляються 50, а іноді й більше відсотків орної землі. Відсутність органічних, високі ціни на мінеральні добрива, постійне зростання вартості паливо-мастильних матеріалів та техніки і запасних частин, відсутність реального власника та достатніх обігових коштів стали головною причиною того, що на низькопродуктивних землях сільськогосподарське виробництво виявилось нерентабельним [6].

Проблема збереження біорізноманіття є однією з загально планетарних. В Україні збереження біорізноманіття розглядається як природна основа екологічно збалансованого розвитку держави в цілому і окремих її регіонів, яка забезпечує як функціонування екосистем та підтримку біосферної рівноваги, так і ресурси для багатьох галузей народного господарства. Збереження біорізноманіття визначено одним з пріоритетних напрямів державної політики України в галузі охорони довкілля, використання ресурсів та екологічної безпеки.

Вирішення цього дуже складного завдання значною мірою залежить від системи бачення світу людиною. На даний час навколишній світ і біосферу розглядають як сировинно-просторовий придаток, ресурс і будівельний майданчик. Проблема в тому, щоб на засадах екосистемного підходу «адаптувати» антропогенну діяльність, гармонізувати з об'єктами і процесами біосфери, забезпечити не виснажливість використання біоресурсів, максимально зберегти природність біогеохімічних циклів, збереження біорізноманіття.

Кон'юнктура світового ринку агропродовольчої продукції нестабільна. Внутрішнє виробництво агропродовольства в Україні характеризується підвищенням собівартості виробництва та несприятливими тенденціями підвищення цін на готову продукцію на внутрішньому ринку. Це призводить до зростання імпортозалежності України в продовольчій сфері особливо це стосується тваринницької продукції. Тому проблема зниження імпорту продукції аграрного сектора є актуальною для України в нових геоекономічних умовах. Перед нашою державою стоїть завдання збільшення або принаймні збереження провідних позицій у світовій торгівлі продуктами харчування, а також розробки та впровадження механізмів державного управління щодо зменшення імпорту продуктів харчування.

Протидія негативному впливу біологічних факторів та біозагрозам ускладнюється недосконалістю відповідної нормативно-правової бази, відсутністю в державі атестованих методик досліджень та системи стандартів у цій сфері тощо.

Недостатньо врегульовано питання поведження з генетично модифікованими організмами, державної підтримки генетично-інженерних досліджень та наукових і практичних розробок у галузі біологічної і генетичної безпеки, механізми безпечного практичного застосування генетично модифікованих організмів. Уряд фактично не координує роботу центральних органів виконавчої влади та інших органів виконавчої влади в галузі поведження з генетично модифікованими організмами та генетично-інженерної діяльності.

Відсутні програми з біобезпеки та запобігання проявам біологічного тероризму, не створено національну систему протидій можливим біозагрозам, зокрема не утворено автоматизовані і інтегровані банки даних про можливі загрози біологічного та хімічного походження [7].

Забезпечення достатнього рівня перехідних запасів продовольства один з основних інструментів, який розглядається на сьогодні державними інститутами України в системі забезпечення продовольчої безпеки. Згідно підходів міжнародних організацій безпечним вважається рівень запасу продовольства на 60 діб споживання, або 17% від річного обсягу виробництва. На наш погляд, система державних продовольчих запасів має бути більш гнучкою і повинна ефективно реагувати на сучасні виклики.

Можливі сценарії продовольчої політики держави слід розглядати виходячи з рівня розвитку економічних відносин в суспільстві.

Умови формування продовольчої безпеки в країні, яка розвивається, характеризується високою купівельною спроможністю населення. Природні чи інші катаклізми мають незначний вплив на стан продовольчої безпеки країни, оскільки існує можливість швидкого залучення імпорту. Основні виклики лежать в площині глобальних проблем продовольчої безпеки.

Певні проблеми можуть виникнути із зростанням ролі України на світовому продовольчому ринку. В таких умовах будь-які заходи протекціоністського характеру для захисту внутрішнього виробництва чи ринку, підлягатимуть опортуністичним впливам з боку світових інститутів.

Основними викликами в країні в період проведення реформ є низька купівельна спроможність, але державні інститути мають стимулювати тенденцію до зростання добробуту населення. На цьому етапі формується стратегія агропромислового розвитку країни на майбутнє, формуються традиції агропромислових відносин, культура споживання в країні. Тому будь-які рішення, щодо формування продовольчої безпеки мають зважуватись, оскільки значна частина інститутів впливу на неї мають неформальний характер і в майбутньому важко піддаватимуться коригуванню.

В країнах з кризовим станом економіки через низьку купівельну спроможність або відсутність її взагалі не витримується одна з найважливіших умов продовольчої безпеки – економічна доступність продуктів харчування. В такі періоди держава бере на себе функцію розподілу продовольства, але будь-які маніпулювання з ринком продовольства мають здебільшого негативний вплив. Значний вплив на продовольчу безпеку має дрібнотоварне виробництво. Значні природні катаклізми поглиблюватимуть проблему, але не матимуть вирішального значення

Висновки. Продовольча безпека країни є важливою складовою національної безпеки. На формування системи продовольчої безпеки впливають глобальні деструктивні фактори, вирішення яких на рівні країни обмежене. Фактори прямого впливу нівелюються відповідною реакцією з боку держави. Нами розглянуті цільові орієнтири, для забезпечення відповідного рівня продовольчої безпеки країни. В подальших дослідженнях ми розглянемо суб'єкти та об'єкти системи управління продовольчою безпекою країни, а також можливу систему індикаторів її досягнення.

Список літератури:

1. Шлемко В.Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення / В.Т. Шлемко, І.Ф. Бінько: Монографія. – К.: НІСД, 1997. – 144 с.
2. Ильина З.М. Научные основы продовольственной безопасности / З.М. Ильина. – Минск: ООО «Мисанта», 2001. – 228с.
3. Сегеда С.А. Особливості розвитку аграрно-продовольчого ринку України / С.А. Сегеда // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки) . – 2013. – № 1(2). – С. 309-317.
4. Кононов Д.Е. Мировой продовольственный кризис: причины и возможные последствия / Д.Е. Кононов [Електронний ресурс]. – Научный журнал КубГАУ, 2011. – №72(08). – Режим доступа: [www://ej.kubagro.ru/2011/08/pdf/19.pdf](http://ej.kubagro.ru/2011/08/pdf/19.pdf)
5. [електронний ресурс]. –Режим доступа: <http://www.fao.org>
6. Роговський С.В. Заліснення малопродуктивних земель сільськогосподарського призначення: проблеми і перспективи / С.В. Роговський. // Науковий вісник НЛТУ України [Текст] : зб. наук.-техн. пр. / [голов. ред. : Д. Л. Дудюк]. – Львів : НЛТУ України, 2008. – С .18-21
7. Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 лютого 2009 року «Про біологічну безпеку України». – Урядовий кур'єр від 15.04.2009. – № 68
8. Щербина С.В. Торгово-економічні зв'язки України з ЄС у контексті геоекономічних змін // С.В. Щербина, Р.С. Щербина // Україна і світ: прагнення змін; відп. ред. Н. Висоцька. – К. ДУХ і ЛІТЕРАТУРА, 2010. – 448 с.

References.

1. Shlemko, V.T. and Bin'ko, I.F. (1997), *Ekonomichna bezpeka Ukrainy: sutnist' i napriamky zabezpechennia* [The economic security of Ukraine: the nature and direction of providing], NISD, Kyiv, Ukraine.
2. Yl'yna, Z.M. (2001), *Nauchnye osnovy prodovol'stvennoj bezopasnosti* [The scientific basis of food security], Mysanta, Mynsk, Belorussia.
3. Sehed, S.A. (2013), "Features of development of the agro-food market Ukraine", *Zbirnyk naukovykh prats' Tavrijs'koho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky)*, vol. 1(2), pp. 309-317.
4. Kononov, D.E. (2011), "World food crisis: causes and possible consequences", *Nauchnyj zhurnal KubHAU*, [online], vol.72(08), available at: [www://ej.kubagro.ru/2011/08/pdf/19.pdf](http://ej.kubagro.ru/2011/08/pdf/19.pdf) (Accessed 10 Dec 2014).
5. FAO (2014), available at: <http://www.fao.org> (Accessed 10 Dec 2014).
6. Rohovs'kyj, S.V. (2008), "Afforestation of unproductive agricultural land: Problems and Prospects", *Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy*, pp .18-21
7. President of Ukraine (2009), Decree "On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of 27 February 2009 "On Biosafety Ukraine"", *Uriadovyj kur'ier*, vol. 68.
8. Scherbyna, S.V. and Scherbyna, R.S. (2010), *Torhovo-ekonomichni zv'iazky Ukrainy z YeS u konteksti heoekonomichnykh zmin* [Trade and economic relations of Ukraine with the EU in geo-economic changes], DUKh i LITERATURA, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 18.12.2014 р.

(<http://www.poligrafua.net/>)

bigmirnet 1233 493

(<http://www.bigmir.net/>)

Вропу.

ТОВ "ДКС Центр"